

simpele dorpjes, hogerop tegen de berghellingen de thee- en kinaplantages die Nederlandse ondernemingszin had doen ontstaan. Keek men terug, dan zag men boven Bandoeng op verscheidene plaatsen rook hangen: daar werden (het was daags tevoren begonnen) archiefstukken verbrand.

Men passeerde Lembang dat, ruim 1200 meter boven de zeespiegel, schilderachtig lag temidden van de vulkaanhellingen aan de noordkant van de Bandoengse hoogvlakte – verscheidene Nederlandse en Chinese welgestelden hadden er hun villa's laten bouwen. Al die villa's, verlaten door de bewoners die naar Bandoeng waren gevlucht, waren door inheemsens geplunderd en hetzelfde gold voor de huizen en winkels der Chinezen. Deprimerend was het om te zien en ook veelzeggend: er was geen gezag meer, geen Nederlands en geen inheems.

Een eindweegs achter Lembang bereikte men de gevechtspost van kolonel Sjoji. De kolonel had er een rij stoelen en een tafeltje doen plaatsen waarbij Japanse militairen en Japanse burgers bevonden (vermoedelijk waren dat journalisten) van wie velen een fototoestel gereed hielden. De Nederlanders moesten uitstappen en kolonel Sjoji die zich, aldus van Starckenborgh in '48 jegens de Enquêtecommissie, 'netjes (had) aangedaan door een paar hardgroene handschoenen aan te trekken'¹, hield een toespraak in plechtig Japans. Dr. Hulsewé kon uit de tekst niet goed wijs worden en van Starckenborgh zat alweer in zijn auto toen hem duidelijk werd gemaakt dat de Japanner onder meer verklaard had, te begrijpen hoe pijnlijk de tocht naar Soebang voor de Nederlanders was – de gouverneur-generaal vroeg Hulsewé toen, aan de kolonel zijn waardering over te brengen voor zijn hoffelijkheid.

Over de nogal primitieve pasweg die noordwaarts voerde, vorderden de auto's slechts langzaam. Nu waren aan weerskanten van de route de tekenen te zien van de strijd die er daags tevoren had gewoed: vernielde bunkers (Japanse vlaggen waren in de schietgaten gestoken), kapotte militaire auto's, lijken van gesneuvelde militairen van het Knil.

Het begon te regenen.

Omstreeks half één kwam het Nederlands gezelschap in Soebang aan. Daar vernam het van een Japans officier dat generaal Imamoera de plaats van samenkomst had gewijzigd: hij wenste de Nederlanders op het vliegveld Kalidjati te ontmoeten, ca. 15 km verder westwaarts. Waarom de Japanse opperbevelhebber tot die wijziging had besloten, was, zo zij het niet al eerder hadden begrepen, de Nederlanders duidelijk toen zij

¹ Getuige van Starckenborgh, *Eng.*, punt n, ongepublic. verhoren, vraagno. 29 106.